



พัฒนาการของพุทธปรัชญา ก่อนและหลังพุทธปรินิพพาน

2.1 จุดเริ่มต้นของพุทธปรัชญา

จากพุทธประวัติจะเห็นได้ว่า เจ้าชายสิทธัตถะทรงได้รับแต่ความสุข โดยไม่
 ได้ทรงพบเห็นสภาพความเป็นอยู่ที่ระคนด้วยความทุกข์ของสามัญชนทั้งหลายเลยเป็นเวลา
 นานถึง 29 ปี ในที่สุดพระองค์ทรงพบปัญหาเรื่องความทุกข์ ความเคียดแค้นต่าง ๆ
 ของมนุษย์ ซึ่งรวมอยู่ที่การเกิด แก่ เจ็บ ตาย ทำให้พระองค์ทรงเบื่อหน่ายในสภาพ
 ความเป็นอยู่ของพระองค์ ทรงมองเห็นความทุกข์ต่าง ๆ ที่พระองค์ทรงได้รับว่าเป็นของ
 ไรสาระ จึงทรงพยายามคิดหาทางแก้ไขเพื่อให้มีความสุขที่มั่นคง เป็นแก่นสาร ในที่
 สุดทรงมองเห็นภาพของพวกสมณะซึ่ง เป็นผู้ปลีกตัวออกจากสังคม ไปค้นหาความจริง
 โดยมีความเป็นอยู่อย่างง่าย ๆ ปราศจากกังวล สะดวกในการแสวงหาความรู้ และคิด
 หาเหตุผล พระองค์จึงเสด็จออกบรรพชาอย่างพวกสมณะที่มีอยู่แล้วในสมัยนั้นบาง ทรง
 ศึกษาทั้งวิธีการบำเพ็ญสมาธิจนได้ฌานสมาบัติ คือ รูปสมาบัติ และอรุณสมาบัติชั้นสูงสุด
 ทรงบำเพ็ญโยคะจนแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ได้ ทรงบำเพ็ญทบะทรมาณพระองค์จนแทบสิ้น
 พระชนม์ ก็ยังไม่สามารถแก้ไต่หาความทุกข์ของชีวิตได้ พระองค์จึงทรงเปลี่ยนแนว
 ทางใหม่โดยการกำเริบการคิดค้นของพระองค์เอง จนในที่สุดก็ตรัสรู้บรรลุมรรค
 สัมมาสัมโพธิญาณ¹

จะเห็นได้ว่าจุดเริ่มต้นของพุทธปรัชญาก็เหมือนกับปรัชญาอื่นเคียงระบบอื่น ๆ คือ

¹โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, พุทธธรรม (พระนคร : ไทย-
 วัฒนาพานิช จำกัด, 2514), หน้า 4.

ยอมรับว่าชีวิตนี้เป็นทุกข์ จึงทำให้เข้าใจกันว่าพุทธปรัชญาเป็นหุนิยม (pessimism) แต่ความจริงแล้ว มิได้เป็นเช่นนั้น ทั้งนี้เพราะพุทธปรัชญาได้เสนอแนวทางปฏิบัติเพื่อให้ชีวิตพ้นจากความทุกข์เอาไว้อย่าง บ่อเกิดอันแท้จริงของพุทธปรัชญา คือ การตรัสรู้ ซึ่งหมายถึง การรู้แจ้งเห็นจริงในหลักอริยสัจ 4 ประการดังนี้คือ

ก. ทุกข์ ได้แก่ ซากิ ชรา มรณะ การประจวบกับสิ่งอื่นไม่เป็นที่รัก การพลัดพรากจากของรัก ไม่สมหวังในสิ่งที่ปรารถนา กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ ภาวะที่แผดงควยความกดดัน บีบคั้น ชัดแย้ง ชัดช่อง มีความบกพร่อง ไม่สมบูรณ์อยู่ในตัว ทั้งที่เกิดเป็นปัญหาขึ้นแล้ว และที่อาจเกิดเป็นปัญหาขึ้นมาเมื่อใดเมื่อหนึ่ง ในรูปใดรูปหนึ่ง แก่ผู้ที่ยึดมั่นไว้ควยอุปาทาน หน้าที่ของเราต่อทุกข์ คือ กำหนดรู้ หรือทำความเข้าใจใหม่ มองเห็นความหมายและขอบเขตของปัญหาโดยชัดเจน เพื่อหาสาเหตุแห่งทุกข์

ข. ทุกข์สมุทัย หรือเรียกสั้น ๆ ว่า สมุทัย (เหตุเกิดแห่งทุกข์) ได้แก่ คันทหา ที่ทำให้เกิดภพใหม่ ประกอบด้วยความเพิลิคเพิลินซึ่งมีอยู่ 3 อย่าง คือ กาม-คันทหา ภวคันทหา วิภวคันทหา กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ความอยากที่จะยึดถือเอาตัวคนเป็นที่ตั้ง เพื่อจะได้ จะเป็น จะไม่เป็นสิ่งนั้น สิ่งนี้ ทำให้ชีวิตถูกบีบคั้นควยความรู้สึก กระวนกระวาย ความกลัว ความติคข์ของในรูปใดรูปหนึ่งอยู่ตลอดเวลา ไม่ปลอดโปร่ง เป็นอิสระ หน้าที่ของเราต่อสมุทัย คือ ละและกำจัดแก้ไขต้นตอของปัญหา

ค. ทุกข์นิโรธ หรือ เรียกสั้น ๆ ว่า นิโรธ (ความดับทุกข์) ได้แก่การที่คันทหาดับไปโดยไม่เหลือ ควยการคลายออก การสละเสียได้ สลัดออก พ้นไปได้ ไม่พัวพัน กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ ภาวะที่ไม่มีมีความทุกข์เหลืออยู่เพราะหมดคันทหา ไม่ถูกบีบคั้นควยความรู้สึกกระวนกระวาย ความกลัว และความติคข์ของใด ๆ ทั้งสิ้น มีแต่ภาวะที่บริสุทธิ์ เป็นอิสระ สงบ ปลอดโปร่ง ผ่องใส เบิกบาน หน้าที่ของเราต่อนิโรธ คือ ทำให้แจ้งและเข้าถึงภาวะที่ปราศจากปัญหา หรือบรรลุจุดหมายที่กำหนดไว้โดยชัดเจน

ง. ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา หรือ เรียกสั้น ๆ ว่า มรรค (ปฏิบัติที่นำไปสู่ความดับแห่งทุกข์) ได้แก่ ทางประเสริฐมีองค์ประกอบ 8 อย่าง คือ สัมมาทิฐิ

สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และ สัมมาสมาธิ หน้าที่ของเราคือมรรค คือ ฝึกอบรม ทำเนิกรและลงมือปฏิบัติ คำวิธีการที่จะนำไปสู่จุดหมาย²

2.2 ลักษณะร่วม และลักษณะที่แตกต่างกันระหว่างพุทธปรัชญากับปรัชญา ระบบอื่น ๆ ของอินเดีย

2.2.1 ลักษณะร่วมระหว่างพุทธปรัชญากับปรัชญา ระบบอื่น ๆ ของอินเดีย

พุทธปรัชญาเป็นระบบหนึ่งของปรัชญาอินเดีย จึงมีลักษณะหลายอย่าง ซึ่งเป็นลักษณะร่วมกับระบบอื่น ๆ ของอินเดีย ซึ่งพอจะกล่าวโดยสรุปได้ดังนี้

2.2.1.1 ปรัชญาอินเดียทุกระบบเป็นปรัชญาชีวิต เพราะถือว่า แนวความคิดทางปรัชญามีสาระที่สามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ชีวิตประจำวัน เพื่อให้ชีวิตดำเนินไปสู่อุดมการณ์ที่ตั้งไว้อย่างดีที่สุด ชาวอินเดียถือว่า คำสอนของทุกระบบเป็นคำสอนที่มุ่งให้ประชาชนผู้มีความเชื่อถือนำมาใช้ประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ทั้งนี้ก็เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ หรือ ความมุ่งหมายซึ่งเป็นสิ่งสูงสุดของแต่ละระบบ

2.2.1.2 ปรัชญาอินเดียทุกระบบเกิดขึ้นจากความรู้สึกที่ไม่พอใจต่อสภาพของชีวิตที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน โดยเห็นว่าชีวิตของมนุษย์นั้นเต็มไปด้วยความทุกข์ ซึ่งมีทั้งความทุกข์ประจำสังขาร คือ ความทุกข์ที่ติดมากับร่างกาย อันได้แก่ การแก่ เจ็บ และตาย นอกจากนี้ยังมีทุกข์จรอีก คือ ทุกข์ซึ่งเกิดขึ้นภายหลังจากการเกิดแล้ว เช่น ความทุกข์ซึ่งเกิดจากการพลัดพราก เป็นต้น

ปรัชญาอินเดียทุกระบบจึงเริ่มต้นด้วย ทัศนคติ (pessimism) คือ เห็นว่าชีวิตเต็มไปด้วยความทุกข์ นักปรัชญาอินเดียจึงพยายามแสวงหาวิถีทางที่จะทำให้เข้าใจถึงสาเหตุที่ทำให้เกิดความทุกข์ เพื่อที่จะทำให้ชีวิตนี้หลุดพ้นจากสภาพที่เป็น

²เรื่องเดียวกัน, หน้า 107.

ทุกข์ แล้วบรรลุถึงความสุขนิรันดร ฉะนั้น จุดหมายปลายทางของปรัชญาอินเตียจึงลง
ท้ายด้วยสุนิยม (optimism) ทุกระบบ

2.2.1.3 ปรัชญาอินเตียทุกระบบ เชื่อในกฎแห่งกรรมทั้งในลักษณะที่เป็นกฎแห่งเหตุและผล และในลักษณะที่เป็นกฎแห่งศีลธรรม คือ เชื่อว่าการกระทำทุกอย่างย่อมก่อให้เกิดผลตามสภาพของมัน ถ้าการกระทำนั้นเป็นการกระทำที่ดี ก็ย่อมก่อให้เกิดผลดี คือ ผลของกรรมดีย่อมนำมาความสุขมาให้ผู้กระทำ ส่วนการกระทำชั่วก็ย่อมนำมาทุกข์ไม่พึงปรารถนาแก่ผู้กระทำ แต่ปรัชญาอินเตียทุกระบบมีทรรศนะในเรื่องความดีและความชั่วไม่เหมือนกันนัก ทั้งนี้ก็เป็นไปตามแนวคำสอนซึ่งเป็นหลักสำคัญของระบบนั้นๆ บางระบบเชื่อว่า กฎแห่งกรรมเป็นกฎสากลแห่งธรรมชาติ จึงเป็นไปตามอำนาจของมันเอง โดยไม่มีพระผู้เป็นเจ้าผู้ยิ่งใหญ่มาบังคับศาลให้เป็นไป ระบบที่มีความเชื่อถืออย่างนี้ ได้แก่ พุทธศาสนา และศาสนาอื่น ๆ ส่วนมากเชื่อว่า กฎแห่งกรรมเป็นกฎที่อยู่ภายใต้การควบคุมของเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่

การเชื่อในกฎแห่งกรรมนี้ทำให้เกิดความคิดเห็นไปในทางที่ดี และทำให้มนุษย์มีจุดหมายในชีวิตที่เป็นของตนเอง โดยที่ชาวอินเตียถือเอาสิ่งที่ไม่พึงปรารถนาที่เกิดกับชีวิตของคนว่าเป็นผลแห่งการกระทำของตนเองในภพก่อน ๆ จึงแก้ไขชีวิตในปัจจุบันให้ดีขึ้นและกระทำแต่ความดี เพื่อหวังที่จะได้รับความสุขในอนาคตและภพหน้า

2.2.1.4 ปรัชญาอินเตียทุกระบบถือว่าวิชาหรือวิทยา เป็นต้นเหตุของความทุกข์ทั้งปวง และเป็นต้นเหตุแห่งการเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสาร ทำให้เราไม่รู้ถึงสภาพแห่งความเป็นจริง ดังนั้นวิชาจึงเป็นสิ่งเดียวที่จะทำให้เราหลุดพ้นจากบ่วงวัฏชะโค การศึกษาของอยู่ในโลก และการท่องเที่ยวไปในวัฏสงสารทำให้คงได้รับความทุกข์อย่างไม่มีที่สิ้นสุด ปรัชญาอินเตียจึงมีจุดหมายปลายทางอยู่ที่การบรรลุโมกษะหรือ ความหลุดพ้นจากความทุกข์

ปรัชญาอินเตียทุกระบบไม่ได้มีความเห็นตรงกันในสิ่งที่เรียกว่าวิชาและวิชา สิ่งที่เรียกว่าวิชาของระบบหนึ่งอาจจะเป็นวิชาของอีกระบบหนึ่ง

ก็ได้ เช่น ปรัชญาฮินดูถือว่าสิ่งที่มีที่เที่ยงแท้ไม่เปลี่ยนแปลงที่เรียกว่าอาคัมมัน การรู้จักตัวอาคัมมันที่แท้จริง เป็นวิชา แยกพุทธปรัชญาถือว่า การเห็นว่ามีสิ่งที่มีที่เที่ยงแท้เช่นนั้น เป็นอวิชา เป็นกัน

2.2.1.5 ปรัชญาฮินดูเกี่ยวกับทุกระบบถือว่าความรู้ในทางทฤษฎีในเรื่องความหลุดพ้นแต่เพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอที่จะทำให้เราหลุดพ้นจากวงวัฏฏะได้ แต่จะต้องมีการปฏิบัติในทางบำเพ็ญสมาธิและวิปัสสนาควบคู่กันไปควบ การบำเพ็ญสมาธิและวิปัสสนาโดยพิจารณาสิ่งต่าง ๆ ให้เห็นสภาพความเป็นจริง เป็นทางที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้นจากทุกข์ ซึ่งสภาพความเป็นจริงนี้อาจจะต่างกันไปในแต่ละระบบ

2.2.1.6 ปรัชญาฮินดูเกี่ยวกับทุกระบบมีความเชื่อตรงกันว่าความหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง หรือโมกษะนั้นเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ และสามารถบรรลุถึงได้ด้วยการปฏิบัติอย่างเข้มงวดตามวิธีการที่กำหนดไว้ แต่วิธีการและธรรมชาติของความหลุดพ้นของแต่ละระบบมีทรรศนะไม่ตรงกัน นอกจากนี้แล้ว การควบคุมตนเองหรือการควบคุมจิตใจ ไม่ปล่อยให้ไปเป็นไปตามอำนาจของกัณหาคือเป็นทางที่จะขจัดกิเลสเครื่องเศร้าหมองแห่งจิตใจให้หมดไปได้ และเมื่อความเศร้าหมองแห่งจิตใจหมดไปแล้ว ก็จะบรรลุโมกษะซึ่งเป็นความสุขนิรันดร์³

ลักษณะทั้ง 6 ประการที่กล่าวมาทั้งหมดนี้เป็นลักษณะรวมของปรัชญาฮินดูเกี่ยวกับระบบยกเว้นโลกายัต (จารวาก) เพียงระบบเดียว เพราะโลกายัตเป็นปรัชญาวัถุนิยม ซึ่งมีแนวความคิดไม่ตรงกับแนวความคิดของระบบอื่น ๆ ทั้งหมดของปรัชญาฮินดู

³ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ปรัชญาฮินดู (ธนบุรี : โรงพิมพ์ประยูรวงศ์, 2504), หน้า 22 - 35. และ สกีสจันทร ชัตเตอร์จี และชิเรนทรโมฮัน ทักตะ, ปรัชญาฮินดู แปลจาก Introduction to Indian Philosophy โดย สันนิชฌานุกูล (พระนคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2519), หน้า 21 - 42.

2.2.2 ลักษณะที่แตกต่างกันระหว่างพุทธปรัชญา กับ ปรัชญา ระบบอื่น ๆ ของอินเดีย

2.2.2.1 ลักษณะ เทวนิยม และอเทวนิยม

ปรัชญาอินเดียเกือบทุกระบบเชื่อว่าพรหมเป็นผู้สร้างโลกและสรรพสิ่ง ดังนั้น พรหมจึงเป็นผู้กำหนดชะตาชีวิตของสรรพสิ่งไว้ล่วงหน้าแล้วที่เรียกว่า พรหมลิขิต มนุษย์มีหน้าที่ทำตามความประสงค์ของพรหมเท่านั้น

พุทธปรัชญาเชื่อว่าโลกและสรรพสิ่งปรากฏขึ้นเองตามธรรมชาติด้วยอำนาจของเหตุปัจจัย ซึ่งเหตุปัจจัยนี้ก็ เป็นสิ่งที่มีอยู่ในธรรมชาตินั้นเอง พุทธศาสนิกชนเคารพนับถือพระพุทธรูปในฐานะที่เป็นผู้ประเสริฐ มีใช้ในฐานะที่เป็นผู้สร้างโลกและสรรพสิ่ง พระองค์ทรงเป็นเพียงผู้ชี้ทางให้มวลมนุษย์เท่านั้น พุทธปรัชญามีลักษณะเป็นอเทวนิยม เพราะไม่ยอมรับความมีอยู่ของพระเจ้าในฐานะที่เป็นผู้สร้างโลกและสรรพสิ่ง การที่พุทธศาสนาพูดถึงพรหม หรือเทพในสวรรค์ชั้นต่าง ๆ เป็นการพูดถึงเพียงในแง่ที่เป็นสัตว์ประเภทหนึ่งซึ่ง เกิดในภพอันสูง ความนุษยด้วยอำนาจของกุศลกรรม เทพเหล่านั้นยังคงต้องเวียนว่ายตายเกิดในวัฏฏะ เช่นเดียวกับสัตว์โลกประเภทอื่น ๆ พรหมและเทพอาจจะมีชีวิตเป็นยาวกว่าชีวิตมนุษย์มากมาย แต่ในที่สุดก็จะต้องจุติจากภพนั้นเมื่อสิ้นแรงส่งของกุศลกรรม ฉะนั้นพรหมจึงไม่สามารถจะกำหนดชะตาชีวิตมนุษย์ได้

2.2.2.2 พุทธศาสนาไม่ยอมรับความศักดิ์สิทธิ์ของคัมภีร์พระเวท

ปรัชญาอินเดียเกือบทุกระบบยอมรับนับถือคัมภีร์พระเวทว่าเป็น โองการอันศักดิ์สิทธิ์ ผู้ใดจะเปลี่ยนแปลงแก้ไขไม่ได้ มนุษย์มีหน้าที่เพียงทำตามความประสงค์ของพรหมตามที่กำหนดไว้ในคัมภีร์พระเวทเท่านั้น

พุทธปรัชญาไม่ยอมรับในความถูกต้องและความศักดิ์สิทธิ์ของคัมภีร์พระเวท หากสอนให้ทุกคนใช้วิจารณญาณของตนเอง ในการที่จะยอมรับหรือไม่ยอมรับคำสอนใด ๆ นอกจากนั้นยังสอนให้ทุกคนเคารพตนเองและยึดถือตนเองเป็นที่พึ่ง การกระทำทุกอย่างเป็นไปด้วยเหตุผล ไม่สอนให้คนเชื่ออย่างงมงาย ดังจะเห็นได้จากคำสอนของพระพุทธรูปเจ้าที่ทรงสอนแก่กาลามชนใน เกสปุคคสูตร (กาลามสูตร) ดังนี้

ทวนทั้งหลายอย่าได้ยึดถือตามถ้อยคำที่ไฉนใ้ฟังมา
 อย่าได้ยึดถือตามถ้อยคำที่เสวีสืบต่อกันมา อย่าได้ยึดถือ
 โดยตีความว่าไฉนว่าอย่างนี้ อย่าได้ยึดถือโดยอ้างตำรา
 อย่าได้ยึดถือโดยเขาเอาเอง อย่าได้ยึดถือโดยคาดคะเน
 อย่าได้ยึดถือโดยความตรึกตามอาการ อย่าได้ยึดถือโดย
 ชูขบใจวาทของกันกับปฏิญญาของตัว อย่าได้ยึดถือโดยเชื่อว่า
 ผู้พูดสมควรจะเชื่อใด อย่าได้ยึดถือโดยความนับถือว่า
 สมณะนี้เป็นครูของเรา เมื่อใดทวนทั้งหลายพึงรู้ควบคุม
 เองว่ากรรมเหล่านี้เป็นอกุศล กรรมเหล่านี้มีโทษ กรรม
 เหล่านี้ผู้รู้ก็เสียใจ กรรมเหล่านี้ใคร่สมทานบิณฑุรณแล้ว
 หนีไปเพื่อสิ่งไม่เป็นประโยชน์ เพื่อทุกข์ เมื่อนั้นทวน
 ทั้งหลายควรละกรรมเหล่านั้นเสีย⁴

2.2.2.3 การบูชาบุญ

ปรัชญาอันเทียบบางระบบนิยมการบูชาบุญซึ่งเป็นศาสนาเริ่ม
 แรกที่สำคัญของพวกพราหมณ์⁵ เป็นพิธีบวงสรวง อ้อนวอนให้พระผู้เป็นเจ้าโปรดปราน
 ด้วยการทักวัก แปะ แกะ มา มนุษย์ เพื่อส่งเวทย์พระผู้เป็นเจ้าเบื้องบนด้วยวัตถุ
 ประสงค์ที่จะเข้าไปรวมอยู่กับพรหมซึ่งเป็นผู้ให้กำเนิดสรรพสิ่ง⁶ พวกพราหมณ์เชื่อว่า
 สรรพสิ่งมาจากปฐมวิญญาณซึ่งเป็นวิญญาณอมิสู่พระพรหม เมื่อนานเข้าวิญญาณของ
 สรรพสิ่งก็จะกลับเข้าสู่ปฐมวิญญาณ กลายเป็นวิญญาณอมิสู่พระพรหม บรรลุถึงสภาวะที่เที่ยงแท้
 นิรันดร⁷

⁴ อิง. คิก. 20/505/212

⁵ Nalinaksha Dutt, Early Monastic Buddhism (Calcutta :
 Calcutta Oriental Book Agency, 1960), p.11.

⁶ Ibid., p.4.

⁷ Ibid., p.16.

พุทธปรัชญาพยายามล้มล้างความเชื่อฝังใจในเรื่องพิธีกรรมอันเหลวไหลต่าง ๆ โดยเฉพาะการบูชายัญ ด้วยการสอนว่าถึงผลเสียหายนและความไร้อรรถพิธีกรรมเหล่านั้น ทั้งนี้เพราะการบูชายัญทำให้มนุษย์หมกมุ่นในผลประโยชน์ทางวัตถุ เพื่อที่จะเพิ่มพูนความเห็นแก่ตนโดยไม่คำนึงถึงความทุกข์ยากเดือดร้อนของเพื่อนมนุษย์และสัตว์ และทำให้ถกนึกหวังแต่เรื่องอนาคตจนไม่คิดปรับปรุงปัจจุบัน พระพุทธเจ้าทรงกลับสอนว่าหลักการให้ทาน ให้เสียสละ แบ่งปันและสงเคราะห์กับใบสังคมแทนการบูชายัญด้วยการทำตายชีวิตสัตว์⁸

2.2.2.4 ทางสายวิมสุค 2 สาย และทางสายกลาง

หลักปฏิบัติของปรัชญาอินเดียนั้นแบ่งได้เป็น 2 สาย คือ อคติกัณณิกานุโยค เป็นการปฏิบัติที่ทรมาณร่างกายอย่างรุนแรงโดยคิดว่าจะทำให้บรรลุโมกษะได้ และกามสุขัตถสิกานุโยค เป็นการปฏิบัติที่หมกมุ่นในกามารมณ์มากเกินไป โดยคิดว่าควรจะหาความสุขให้ไ้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ในขณะที่มีชีวิตอยู่ หลักปฏิบัติทั้งสองนี้เรียกว่าเป็นทางสายวิมสุค 2 สาย

ในปฐมเทศนาชื่อ "ธรรมจักกัปปวัตตนสูตร" ของพุทธศาสนา นั้นพระพุทธเจ้าทรงสอนว่า

ที่สุดสองทางนี้บรรพชิตไม่ควรเสพเลย แต่มีขณินาปฏิบัติ คือทางสายกลางอันพระตถาคตตรัสรู้แล้วเป็นทางทำให้เกิดจักขุ ให้เกิดญาณ ให้เกิดความสงบ ให้เกิดความรู้อย่าง ให้เกิดความตรัสรู้ และให้เกิดนิพพาน⁹

ทางสายกลางของพุทธปรัชญามีองค์ประกอบ 8 อย่าง คือ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ

⁸โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, เรื่องโศก, หน้า 7 - 8.

⁹มหาบรรค เล่ม 4 หน้า 17.

2.3 พุทธศาสนาและพุทธปรัชญาจนถึงพุทธปรีนิพพาน

2.3.1 พุทธปรัชญาในสมัยสังคายนาครั้งที่หนึ่ง

หลังจากที่พระพุทธเจ้าปรีนิพพานได้เพียง 7 วันเท่านั้น ก็มีพระภิกษุรูปหนึ่งผู้วางมือแกมนามว่า สุกัททะโลกธาวาคีเถียนพระธรรมวินัยประการต่าง ๆ และได้แสดงความตั้งใจในการปรีนิพพานของพระองค์ว่า

“พวกท่านทั้งหลายจะพากันพิร่ำพิไรไปทำไม พระพุทธองค์ผู้เป็นเจ้าของแห่งพระธรรมวินัยได้ปรีนิพพานไปแล้ว การที่พระองค์ปรีนิพพานนั้นนับว่าเป็นการรู้ดีแก่พวกเรา เพราะเมื่อพระองค์ยังทรงพระชนมอยู่ ทรงหามาอย่างนั้น อย่างนี้ บัดนี้ พวกเราหมดพันธะแล้ว พวกเราพ้นทุกข์แล้ว จะทำอะไรก็ได้ตามใจชอบ ไม่มีใครมากล่าวห้ามปรามอีกเลย”¹⁰

เมื่อถวายพระเพลิงพระสรีระของพระพุทธเจ้าแล้ว พระมหากัสสปเถระจึงเรียกประชุมสงฆ์และยกวาทะของพระสุกัททะขึ้นกล่าวอ้างในท่ามกลางสงฆ์เพื่อจะหาทางป้องกันและกำจัดอสังขีทั้งหลายให้หมดไป ที่ประชุมตกลงรับหลักการของพระมหากัสสปเถระ ท่านจึงได้แจ้งให้ที่ประชุมทราบว่า จะจัดทำสังคายนาเพื่อรื้อกรอบพระธรรมวินัยเข้าเป็นหมวดหมู่ ที่ดำสัทกบัณฺเฑณี บนภูเขาเวภาระ เมืองราชคฤห์ แคว้นมคธ มีพระอรหันต์ 500 รูป เขารวมประชุม โดยมีพระมหากัสสปเถระเป็นประธาน และเป็นองค์ปุจฉา พระอุบาลีเถระเป็นองค์วิสัชนาพระวินัย พระอาณนฺตเถระเป็นองค์วิสัชนาพระธรรม การจัดทำสังคายนาครั้งนี้เริ่มทำเมื่อพระพุทธเจ้าปรีนิพพานได้ 3 เดือน ทำอยู่ 7 เดือนจึงสำเร็จ วิธีการจัดทำสังคายนาครั้งนี้ก็คือ นิมนต์พระอรหันต์ 500 รูป

¹⁰ เสถียร โพนินันตะ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา (พระนคร : สำนักพิมพ์บรรณาคาร, 2513), หน้า 180 - 182. และ พระอุตรคณฺหาธิการ (ชวินทร์ สุระคำ), ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาอินเดีย (พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2507), หน้า 221.

มาประชุมกัน มีการถามและตอบปัญหาต่าง ๆ กัน เมื่อที่ประชุมยอมรับว่าถูกต้องแล้ว ก็ถือเป็นหลักปฏิบัติต่อไป แล้วจัดเป็นหมวดหมู่ เรียกว่า พระไตรปิฎก ซึ่งบ็่อย 3 ปิฎก ค่ายกั คือ พระวินัย พระสุตตร และพระอภิธรรม

ในการสังคายนาครั้งนี้ พระอานนท์ก็เฝ้าถามแก่ที่ประชุมสงฆ์ว่าพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุสาวกที่เล็กน้อยได้ ที่ประชุมได้ถามถึงสิกขาบทเล็กน้อยเหล่านั้น พระอานนท์จึงตอบว่าไม่ได้ถามถึงสิกขาบทเล็กน้อยนั้นเลย ที่ประชุมจึงมีความเห็นขัดแย้งกัน ในที่สุดที่ประชุมลงมติไม่ยอมเลิกสิกขาบทเล็กน้อย พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้ อย่างไร ก็ให้คงอยู่อย่างนั้น และลงมติปรับอาบัติพระอานนท์

พระปุราณะ คัดค้านการประชุมสังคายนาครั้งนี้ว่ามีสิกขาบทอยู่ 8 ข้อที่ คนไม่เห็นด้วย จึงไต่ถามพระภิกษุวิหาร 500 รูปไปทำสังคายนาใหม่ นอกจากนี้ยังมี การลงพรหมทัณฑ์พระฉนณะ เคยเป็นสาวกของพระพุทธเจ้า เพราะพระฉนณะมีความเยอหยิ่งจองหอง พระอานนท์ได้แจ้งข้อที่ควรปฏิบัติแก่พระฉนณะต่อคณะสงฆ์ตามที่พระพุทธองค์ได้ทรงสั่งไว้ คือให้ลงพรหมทัณฑ์แก่พระฉนณะ โดยห้ามมิให้คบค้าสมาคมด้วย เมื่อพระฉนณะ ทราบว่าคณะสงฆ์จะลงพรหมทัณฑ์แก่ตนเช่นนั้น ก็เกิดความเสียใจ เกิดความ สำนึกตัวกลับประพฤติตนเป็นคนดี ตั้งใจปฏิบัติธรรมเพื่อความหลุดพ้น ในที่สุดก็ได้สำเร็จ เป็นพระอรหันต์

ข้อนำสังเกตสำหรับช่วงระยะเวลาเพียง 3 เดือนหลังจากพุทธปรินิพพาน ก็คือ ได้มีการแสดงทรรศนะนอกวิถนอกรอยจนเป็นเหตุให้มีการจัดทำสังคายนาครั้งที่หนึ่ง ขึ้น **แต่ทรรศนะที่ถูกต้องที่สุด** เมื่อแก่รูปหนึ่งแสดงออกมานั้น ไม่ได้เกี่ยวกับหลัก คำสอนสำคัญของพุทธศาสนา หากเกี่ยวกับวินัยและอาจาระหรือข้อพึงปฏิบัติของผู้ถือเพศ ภิกษุ จึงกล่าวไต่ถามพุทธบริษัทในวง ระยะเวลาดังกล่าวนี้ยังคง เป็นเช่นเดียวกับสมัยที่ พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ แต่มีหลัก เกณฑ์ที่ขึ้น โดยการรวบรวมหลักคำสอนของพระ พุทธเจ้าให้เป็นหมวดหมู่ ง่ายต่อการทรงจำและรักษาสืบทอดให้เป็นแบบเดียวกัน

อย่างไรก็ตาม การที่พระปุราณะแสดงอาการไม่ยอมรับการสังคายนา ครั้งนี้ จนกล่าวกันว่าท่านได้จัดทำสังคายนาขึ้นใหม่ทางหาก ย่อมแสดงให้เห็นว่าความ

ไม่ลงรอยกันในด้านทฤษฎีหรือความคิดเห็น เกี่ยวกับคำสอนของพระพุทธเจ้าได้เริ่มมี
ขึ้นแล้วภายในปีแรกแห่งพุทธปรินิพพาน แม้ว่าการแตกแยกความคิดเห็นจะยังไม่มื่ออะไร
รุนแรงนักก็ตาม

2.3.2 พุทธปรัชญาในสมัยสังคายนาครั้งที่สอง

หลังจากพระพุทธองค์ปรินิพพานได้ 100 ปี พระภิกษุเมืองเวสาลีได้แตก
ออกเป็น 2 ฝ่าย อันเนื่องมาจากความเห็นขัดแย้งในเรื่องวัตถุ 10 ประการ เกี่ยวกับการ
ปฏิบัติตามพระวินัย¹¹ โดยที่พวกหนึ่งเห็นว่าวัตถุ 10 ประการนั้นชอบด้วยพระธรรม
วินัย อีกพวกหนึ่งเห็นว่าไม่ชอบด้วยพระธรรมวินัย จึงเกิดโต้เถียงกันอย่างรุนแรง ใน
ที่สุดก็กลายเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดการแตกแยกกันมาจนกระทั่งทุกวันนี้

ด้วยสาเหตุดังกล่าวนี้ จึงเกิดมีการทำสังคายนาครั้งที่สองขึ้นที่วาสุการาม
เมืองเวสาลี แคว้นวัชชี มีพระสัพพทามีเป็นประธาน พระอรหันต์ 700 รูปเข้าร่วม
ประชุม ที่ประชุมได้ทบทวน 10 ประการนี้ขึ้นมาพิจารณา ในที่สุดก็พิจารณากันว่า วัตถุ
ทั้ง 10 ประการซึ่งภิกษุชาววัชชีถือปฏิบัติอยู่นั้นไม่ชอบด้วยพระธรรมวินัย การสังคายนา
ครั้งที่สองนี้ทำอยู่ 8 เดือนจึงสำเร็จ

พิจารณากันแล้วจะเห็นว่า การสังคายนาครั้งที่สองนี้ไม่เกิดผลดี เพราะ
ไม่สามารถจะทำให้สงฆ์มีความสามัคคีกันได้ เมื่อที่ประชุมลงมติว่าวัตถุทั้ง 10 ประการ
ไม่ชอบด้วยพระธรรมวินัย ภิกษุชาววัชชีก็เสียใจ จึงได้หนีจากเมืองเวสาลีไปทำสังคายนา
ขึ้นใหม่ที่ปูปนนคร (ปาฏลีบุตร) มีผู้เข้าร่วมด้วยประมาณ 10,000 รูป เรียกว่า
"มหาสังคีติ" แปลว่า การทำสังคายนาครั้งใหญ่

กล่าวกันว่า พุทธศาสนาฝ่ายมหายานได้เริ่มก่อตัวขึ้นแล้วในสมัยนี้ อันเนื่อง
มาจากการแตกแยกนี้เอง เมื่อพิจารณาดัง เหตุที่ทำให้เกิดการแตกแยกในครั้งนี้ก็ไม่ใช่ว่า
เรื่องสำคัญอะไรมากนัก ไม่น่าจะก่อให้เกิดการแตกแยกกันขนานใหญ่ถึงเพียงนี้ วัตถุ

¹¹วัตถุ 10 ประการ เป็นเรื่องเกี่ยวกับการปฏิบัติตามพระวินัยของพระสงฆ์ จะได้
กล่าวถึงในหน้า 16 - 17.

10 ประการที่ภิกษุชาววัชชีได้บัญญัติขึ้นนั้นก็เพียงสิกขาบทเล็กน้อย ไม่ถึงกับเป็น
ครุกาบัตติ ภิกษุชาววัชชีถือตามพุทธมคิที่ได้ให้ไว้กับพระอานนทก่อนที่จะปรินิพพานว่า

อานนท์ เมื่อพระสงฆ์ประชุมทำสังคายนาสิกขาบทข้อใด
ที่ตกลงใจโดยฉันทใจแล้วเป็นสิกขาบทเล็กน้อย และน้อย โดย
ลำดับ (ไม่สำคัญ) เมื่อพระสงฆ์เห็นสมควรจะยกเลิกสิกขา-
บทนั้น ก็จงเลิกเถิด¹²

เมื่อพิจารณาตามนัยนี้แล้ว ความเห็นของภิกษุชาววัชชีก็ยังไม่เป็น
การนอกวิสัยนอกรายแรงมากนัก เพราะต้องการจะเปลี่ยนแปลงเฉพาะสิกขาบทเพียง
เล็กน้อยเท่านั้น ส่วนสิกขาบทที่สำคัญก็ยังคงอยู่ ส่วนภิกษุที่เคร่งวินัยก็เห็นว่าสมควรจะ
รักษาไว้เช่นเดิม แม้จะเป็นเพียงเล็กน้อยก็ไม่ควรจะมีการแก้ไขเปลี่ยนแปลง ก็นับว่า
มีเหตุผลทั้ง 2 ฝ่าย แต่ความเสียหายได้เกิดขึ้นอย่างร้ายแรงตรงที่ต่างฝ่ายต่างไม่ยอม
ผ่อนผันให้แกกัน จึงเป็นเหตุให้ลูกหลานไปใหญ่โตถึงกับแตกแยกออกเป็นนิกายต่าง ๆ มาก
มาย

การแตกแยกเรื่องความคิดเห็นที่นำไปสู่การจัดทำสังคายนาครั้งที่สองนี้
แม้จะเริ่มด้วยความคิดเห็นเรื่องพระวินัย แต่ก็นำไปสู่ความแตกแยกเกี่ยวกับความคิด
เห็นทางด้านหลักธรรม แนวความคิดทางปรัชญาของพุทธศาสนาจะยังคงเหมือนเดิมไม่
เปลี่ยนแปลงก็เฉพาะของฝ่ายที่จัดทำสังคายนาที่วาสุการาม เมืองเวสาดีเท่านั้น ส่วน
พรรคของฝ่ายภิกษุวัชชีบุตรที่ไปจัดทำสังคายนาที่เรียกว่า "มหาสังคีติ" ขึ้น ณ นคร
ปาฏลีบุตรนั้น ปรากฏในหลักฐานต่อมาว่าได้บัญญัติสิ่งใหม่ ๆ ขึ้นในพุทธปรัชญาหลายเรื่อง
ด้วยกัน เช่น เรื่องตรีกายของฝ่ายมหายานก็กล่าวกันว่าสืบเนื่องมาจากพรรคของฝ่าย
มหาสังคีติ และที่พระพุทธศาสนาแตกนิกายออกเป็นเถรวาท (หินยาน) และมหายานใน
กาลต่อมาก็สืบเนื่องมาจากการแตกแยกในครั้งนี้

¹² พระอัครคณิกการ, เรื่องเดิม, หน้า 269.

2.3.3 พุทธประวัติในสมัยสังคายนาครั้งที่สาม

พระเจ้าอโศกมหาราชเป็นกษัตริย์อยู่ในแคว้นมคธ ทรงเมืองปาฏลีบุตร ทรงมีความเลื่อมใสในพุทธศาสนา ทรงบำรุงพระภิกษุด้วยปัจจัยสี่เพื่อให้พระภิกษุได้รับความสะดวก มีโอกาสบำเพ็ญสมณธรรมได้เต็มที่ ทำให้พวกนักบวชนอกศาสนาเป็นจำนวนมากปลอมมาบวชในพุทธศาสนาเพราะเห็นแก่ลาภสักการะ เมื่อบวชแล้วก็ยังคงสั่งสอนลัทธิเก่าของตนต่อไปโดยอ้างว่าเป็นคำสอนของพุทธศาสนา ทำให้เกิดการแตกแยกระหว่างพระภิกษุแท้ ๆ กับพระอลัชชี

พระเจ้าอโศกมหาราชตรัสสั่งให้สี่พระอลัชชีเหล่านั้นทั้งหมด หลังจากนั้นพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระจึงจัดให้มีการทำสังคายนาครั้งที่สามขึ้นที่โอศกการาม เมืองปาฏลีบุตร มีพระภิกษุเข้าร่วม 1,000 รูป โดยมีจุดประสงค์ที่จะกำจัดภิกษุอลัชชีให้หมดไป แลเพื่อชำระพระธรรมวินัยให้บริสุทธิ์ ทำหลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว 236 ปี ทำอยู่ 9 เดือนจึงสำเร็จ

006011

ในครั้งนี้นำเหมือนการสังคายนาครั้งที่หนึ่ง คือ มีการบูชาวิสัยนาพระวินัยปิฎกก่อน เสร็จแล้วก็สังคายนาพระสุตตันตปิฎกต่อไปจนถึงพระอภิธรรมปิฎก และพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระได้รอกบรองคัมภีร์กถาวัตถุขึ้นเพื่อแก้ปัญหาคาง ๆ ที่ยังคงคลุมเครือให้แจ่มแจ้งโดยตั้งคำถาม และคำตอบไปในตัวคัมภีร์กถาวัตถุ ได้แก่วิธีที่กล่าวถึงบุคคลและวัตถุ เมื่อกล่าวถึงธรรมหมวดใด ก็เรียกตามชื่อของธรรมหมวดนั้น เช่น กล่าวถึงบุคคลก็เรียกว่า บุคคลถา กล่าวถึงความเลื่อมก็เรียกว่า ปริหานถา รวมทั้งหม่อมมี 219 ถา นอกจากนี้พระเจ้าอโศกมหาราชยังได้ทรงส่งสมณทูตไปประกาศพุทธศาสนาในประเทศและแคว้นต่าง ๆ ทำให้พุทธศาสนาแพร่หลายไปทั่วประเทศอินเดีย และยังได้ส่งสมณทูตไปยังประเทศใกล้เคียง 13

ในสมัยการทำสังคายนาครั้งที่สามนี้ แม่หลักใหญ่ของพุทธปรัชญาจะไม่เปลี่ยนแปลง แต่ทรรศนะความคิดเห็นของพุทธศาสนิกชนโดยเฉพาะผู้ที่เข้ามาบวชในพุทธ

ศาสนาเกี่ยวกับหลักคำสอนที่สำคัญได้แตกต่างกันมาก ในยุคนี้มีพวกเถียงหรือผู้นับถือ
ลัทธิอื่นได้เข้ามาปลอมบวชมากขึ้น บุคคลพวกนี้พยายามตีความคำสอนของพุทธศาสนาไป
ตามความเชื่อถือเดิมของตน ทำให้พุทธศาสนาวิวัฒนาการ และการอธิบายคำสอนทาง
ไกลไปจากเจตนารมณ์ดั้งเดิม ข้อนี้เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้พระเถระผู้ใหญ่ในพระธรรม
วินัยหนึ่งอยู่ไม่ได้ จึงจัดทำสังคายนาขึ้นภายใต้การอุปถัมภ์ของพระเจ้าอโศกมหาราช
ถึงคราวแล้ว คัมภีร์ภควัตตฤซึ่งพระโมคคัลลีสัทธรรมสเถระได้แต่งขึ้นก็เพื่อแก้พระคัมภีร์
ที่มีอยู่ในพุทธศาสนาสมัยนั้น ความแตกแยกในสมัยสังคายนาครั้งที่สอง และความแตกต่าง
เกี่ยวกับการตีความอธิบายคำสอนของพุทธศาสนาในสมัยสังคายนาครั้งที่สามเป็นสาเหตุ
สำคัญที่ทำให้มีนิกายต่าง ๆ เกิดขึ้นอย่างมากมายในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 4 - 6
ในสมัยพุทธศตวรรษที่ 6 มีการแตกแยกออกเป็นนิกายใหญ่ 2 นิกาย คือ เถรวาท
(เห็นยาน) และมหายาน ปรากฏขึ้นอย่างชัดเจน ตามความเป็นจริงแล้ว การแตกแยก
ได้เริ่มมีขึ้นตั้งแต่สมัยสังคายนาครั้งที่สอง เพียงแต่ว่าการแบ่งออกเป็นนิกายเถรวาท
และมหายานยังไม่ปรากฏชัดในสมัยนั้น

2.4 การแตกแยกของพุทธปรัชญาเป็นเถรวาท (เห็นยาน) และมหายาน

ดังที่กล่าวมาแล้วว่าในการสังคายนาครั้งที่สองนั้นเกิดความขัดแย้งกันในเรื่อง
การคัดลอกสิกขาบทเล็กน้อย 10 ข้อ เนื่องจากภิกษุชาววัชชีได้เสนอข้อที่ประชุมขอคัด
ลอกสิกขาบท 10 ข้อ โดยให้เหตุผลว่า เมื่อครั้งทำสังคายนาครั้งที่หนึ่งนั้น ที่ประชุม
มิอาจตกลงกันได้ว่าสิกขาบทใดสำคัญ สิกขาบทใดไม่สำคัญ แต่มิฉะนั้นแล้วจึงขอเสนอ
ให้ที่ประชุมเพิกถอนสิกขาบทเล็กน้อย 10 ข้อนั้นเสีย เพื่อให้เป็นไปตามโอวาทครั้งสุดท้าย
ของพระศาสดา สิกขาบทเล็กน้อยที่เสนอให้เพิกถอนได้ในบางกรณีนั้น มีดังนี้

1. ห้ามภิกษุรับเอง หรือใช้ให้ผู้อื่นรับเงินและทอง หรือยืมเงินและทอง
ที่เขาเก็บไว้เพื่อตน
2. ห้ามฉันโภชนาหารที่ได้ทำวิญญกรรมไว้ก่อนเมื่อไปในละแวกบ้าน
3. ห้ามฉันของเคี้ยว ของฉันในเวลาวิกาล

4. ห้ามเอาเกลือที่เก็บสะสมไว้ในถ้ำเก็บเข้ากับของฉันที่เป็นอาหาร
5. ห้ามฉันนำหมักอันมีสีแสดคั่ง เทานกพิลาปแต่ยังไม่เป็นสุราน้ำเมา
6. ห้ามฉันโกรธ 5 อย่าง ในเวลาวิกาล
7. ห้ามทำอุโบสถกรรมแก่ภิกษุผู้มาภายหลัง เมื่อได้เริ่มอุโบสถกรรมไปแล้ว หรือลุดไปเสียกลางคืน

8. ห้ามทำอุโบสถกรรมต่างกัน (แยกกัน) ในอารามใหญ่ที่มีเสมาแค้นเดียวกัน

9. ห้ามใช้สันถัก (ผ้ารองนั่ง) อันไม่ได้ประมาณกำหนด
10. ห้ามปฏิบัติตามอุปัชฌายารบในชนบทรรมนิยมรับ ช่วงสืบกันมา¹⁴

ผลจากการประชุมสังคายนาครั้งนี้ปรากฏว่า พระเถระผู้ใหญ่ในที่ประชุมไม่ยินยอมให้เพิกถอนสิกขาบททั้ง 10 ข้อที่เสนอมานี้ จึงเกิดการแตกแยกออกเป็น 2 ฝ่าย คือ

1. เถรวาท (หินยาน) เป็นนิกายที่ปฏิบัติตามธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด ไม่ยอมแก้ไขเปลี่ยนแปลงใด ๆ ทั้งสิ้น ประวัติศาสตร์ของนิกายนี้จึงเน้นหนักไปในทางวินัยและวัตรปฏิบัติ เป็นนิกายที่เชื่อถือในพระเถระผู้ทำสังคายนาพุทธศาสนาตลอดจนเชื่อถือและปฏิบัติตามผลงานของพระเถระ จึงเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เถรวาท มี 2 นิกายที่สำคัญคือ

ก. นิกายเสถรวาทิกะ หรือสรวาสติวาท มีคำสอนโดยสังเขปดังนี้คือ ถือว่า รูปและนามมีอยู่จริง ถ้าทุก ๆ สิ่งที่เราเข้าใจว่าเป็นวัตถุภายนอกไม่มีอยู่จริงแล้ว ความเข้าใจต่อวัตถุภายนอกก็ไม่คงของอาศัยสิ่งภายนอกจิตใจ อาศัยจิตใจอย่างเดียวกันพอแล้ว แต่ตามข้อเท็จจริงแล้ว เราพบว่าจิตไม่สามารถรับอารมณ์ภายนอกอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น รู้ว่าสิ่งนั้นเป็นเสือ โดยที่ไม่มีเสือปรากฏให้เห็น เป็นต้น

¹⁴ วัตรสมาธิ ภาติสังห, ภาติสังห (พระนทร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2519), หน้า 20 - 21.

ข้อนี้ย่อมพิสูจน์ให้เห็นว่า ภาพเสื่อที่เราดูทางใจนั้นต้องอาศัยรับมาจากวัตถุภายนอกที่ไม่ใช่ใจแน่ ๆ วัตถุภายนอกนั้นก็คือ เสื่อนั่นเอง จากภาพหรือภาพแทนเสื่อที่ใจรับรู้นี้ เราสามารถอนุมานได้ว่า วัตถุภายนอกและอารมณ์ภายนอกมีอยู่จริง ๆ และตั้งอยู่ภายนอกจิตใจ ความคิดในนิกายนี้เรียกว่า อนุมานปฏิมาภาพ (representation) หรือ พาหยาธยานุเมยวาท คือ ใช้การอนุมานว่าวัตถุภายนอก หรืออารมณ์ภายนอกนั้นมีอยู่จริง

ข. นิกายไวภาณิกะ มีคำสอนโดยย่อดังนี้คือ นิกายนี้มีความคิดสอดคล้องของกันกับสรวาสติวาทในข้อที่ว่า ทั้งอารมณ์ภายในและอารมณ์ภายนอกนั้นเป็นสิ่งที่อยู่จริง แต่นิกายนี้มีความเห็นแตกต่างไปจากนิกายเสาตรานติกะในเรื่องที่ว่า ใจรับรู้อารมณ์ภายนอกโดยตรงทีเดียว หากได้รับรู้โดยผ่านอารมณ์ภายในใจเองไม่ เพราะฉะนั้นตามความคิดเห็นของนิกายนี้จึงมีว่า ใจรับอารมณ์โดยตรงจากวัตถุภายนอก หากได้รับอารมณ์ของใจเอง แล้วอนุมานเอาว่าเป็นอารมณ์หรือภาพเปรียบของวัตถุภายนอกไม่ เพราะถ้าใจไม่ได้รับวัตถุภายนอกมาโดยตรงแล้ว เราก็ไม่สามารถอนุมานว่าวัตถุภายนอกนั้นมีอยู่จริงเพราะตามธรรมดาเรารับรู้ภาพเปรียบหรืออารมณ์ภายในใจของเราเท่านั้น เราไม่เคยรู้จักวัตถุภายนอกโดยตรงเลย ดังนั้นการที่จะรู้ว่าวัตถุภายนอกมีอยู่จริงใจจะต้องรับรู้วัตถุภายนอกโดยตรง ความคิดในลัทธินี้เรียกว่า ลัทธิสัญนิยมโดยตรง หรือ ตักยวาท หรือ พาหยาธปรัตยักยวาท คือ ใจรับอารมณ์ภายนอกโดยตรงโดยไม่ต้องอาศัยสื่อภายในอย่างใดอย่างหนึ่งเลย¹⁵

2. มหายาน เป็นนิกายที่ดัดแปลงธรรมวินัยไปตามกาลเทศะ และถือหลักเหตุผลในการดำเนินชีวิต ฉะนั้นแนวความคิดของมหายานจึงเป็นที่นิยมกันทั่วไป มีคณาจารย์รจนาคัมภีร์ต่าง ๆ เพื่ออธิบายพระไตรปิฎกมากมาย จึงเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อัจฉริยวาท มี 2 นิกายที่สำคัญ คือ

¹⁵มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรื่องเดิม, หน้า 64.

ก. นิกายมาธยมิก หรือศูนยวาท มีคำสอนโดยความสังเขปว่า โลกนี้เป็นสิ่งสมมติ ไม่จริงแท้ หรือเป็นสูญ

ข. นิกายโยคจาร หรือวิญญานวาท มีคำสอนโดยย่อว่า โลก และวัตถุภายนอกไม่มีอยู่จริง สิ่งที่เราถูกแสร้งว่าวัตถุภายนอกนั้นอันที่จริงแล้วเป็นมโนภาพภายในใจของเราเอง วิญญานสร้างภาพของทณชั้นเองเหมือนอย่างวัตถุภายนอก สิ่งที่เป็นจริงมีเพียงอย่างเดียวคือ วิญญาน¹⁶

2.5 ความแตกต่างที่สำคัญระหว่าง เถรวาทกับมหายาน

2.5.1 ความหมายของปฏิจสมุปบาท

คำสอนเกี่ยวกับปฏิจสมุปบาทเป็นเรื่องที่สำคัญมากในพุทธศาสนา เถรวาทเชื่อว่าปฏิจสมุปบาทเป็นเรื่องเกี่ยวกับกฎแห่งเหตุผลของทั้งจักรวาลและชีวิตของแต่ละบุคคล แสดงให้เห็นว่าสิ่งต่าง ๆ เช่น การเกิด แก่ เจ็บ ตาย และความเศร้าหมองทั้งหลายนั้นจะเกิดขึ้นได้ต้องมีเหตุ มีปัจจัยในการเกิด ทุกอย่างจะต้องอาศัยซึ่งกันและกัน ฉะนั้นถ้าไม่มีเหตุปัจจัย สิ่งต่าง ๆ ก็จะไม่เกิดขึ้น นอกจากนี้เถรวาทยังแปลความหมายปฏิจสมุปบาทว่าเป็นกฎของลำดับเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์กันอยู่ในโลกแห่งปรากฏการณ์ เช่น เมื่อมีสิ่งหนึ่งเกิดขึ้น อีกสิ่งหนึ่งก็จะเกิดตามมา เป็นความสัมพันธ์กันในทางเหตุผล

ตามความคิดเห็นของมหายานแล้ว ปฏิจสมุปบาท คือการแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ ในทางค่านเหตุและปัจจัย นอกจากนี้แล้วมหายานยังกล่าวอีกว่า ปฏิจสมุปบาทไม่ได้หมายถึงกฎของลำดับเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์กันในโลกแห่งปรากฏการณ์ แต่เป็นกฎของการต้องอิงอาศัยซึ่งกันและกันอย่างจำเป็นของสิ่งต่าง ๆ นั่นคือ กฎแห่งความสัมพันธ์ มหายานโดยเฉพาะนิกายมาธยมิกหรือ ศูนยวาทไม่เห็นด้วย

¹⁶เรื่องเดียวกัน, หน้า 63 - 64.

กับ เถรวาทที่ว่า มีธาตุต่าง ๆ มากมายที่แยกกันอยู่อย่างอิสระ มหายานจึงประกาศ วาชาทุกทั้งหลายทางมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ไม่มีสภาวะที่เป็นของตนเอง การ ไม่มีสภาวะที่เป็นของตนเองก็คือ ศูนย์กานั้นเอง หมายความว่า ธาตุต่าง ๆ ไม่ได้ มีอยู่อย่างอิสระ ต้องอาศัยเหตุปัจจัยในการดำรงอยู่ ทุกอย่างจึงเป็นสูญหมด

2.5.2 ความคิดเกี่ยวกับนิพพาน

สิ่งที่เถรวาทและมหายานมีความเห็นเหมือนกันเกี่ยวกับนิพพาน คือ นิพพานเป็นสิ่งที่แสดงออกมาให้ปรากฏแก่ผู้อื่นไม่ได้ ไม่มีจุดเริ่มต้น ไม่มีการเปลี่ยนแปลง เป็นความรู้ลึกที่สงบ และเป็นอมตะ

ทรรศนะเกี่ยวกับนิพพานบางประการที่เถรวาทและมหายานต่างกันคือ

2.5.2.1 เถรวาทถือว่านิพพานเป็นนิรันดร์ และมีความสุขสงบอัน เกิดจากการดับไม่เหลือแห่งกิเลสอาสวะทั้งปวง แต่มหายานกล่าวว่านิพพานเป็นสิ่งที่อยู่เหนือความคิด ฉะนั้นเราจึงไม่สามารถจะยืนยันถึงลักษณะใด ๆ ทั้งสิ้นของนิพพาน การเข้าถึงนิพพานเป็นการบรรลุถึงความค้ำอันสูงสุด

2.5.2.2 เถรวาทเชื่อว่านิพพานเป็นภาวะหนึ่ง และเป็นสิ่งที่ไม่มี เหตุปัจจัยในการเกิดขึ้น มหายานแย้งว่าการกล่าวเช่นนั้น เป็นสิ่งที่ขัดแย้งกันในตัวเอง ทั้งนี้เพราะภาวะหนึ่งจะมีอยู่ได้ ก็ต้องอาศัยเหตุปัจจัยในการปรุงแต่งจึงจะดำรงอยู่ได้ ในเมื่อกล่าววา นิพพานไม่มีเหตุปัจจัยในการเกิดขึ้น ก็เท่ากับกล่าววา นิพพานไม่ได้เป็น ภาวะ ยิ่งไปกว่านั้น ภาวะเป็นเหตุการณ์หนึ่งที่เกิดขึ้นในเวลา ฉะนั้น ถ้ากล่าววา นิพพานเป็นภาวะ นิพพานก็จะกลายเป็นสิ่งที่มีอยู่เพียงชั่วขณะหนึ่ง เท่านั้น และเมื่อ นิพพานไม่ได้เป็นภาวะ นิพพานก็ย่อมจะไม่เป็นอภาวะถาวร เพราะอภาวะเป็นคำ สัมพัทธ์ของภาวะ จะมีอภาวะได้ก็ต่อเมื่อมีภาวะเท่านั้น นิพพานเป็นสิ่งที่อยู่เหนือความ สัมพัทธ์ของการมีอยู่ และการไม่มีอยู่ของสิ่งต่าง ๆ

2.5.3 สิ่งสมบูรณ์และสิ่งที่ปรากฏ

เถรวาทมีทรรศนะวาสิ่งสมบูรณ์หรือนิพพาน และสิ่งที่ปรากฏคือโลกแห่ง ปรากฏการณ์แตกต่างกัน แต่มหายานกลับมีทรรศนะตรงข้าม คือ ทั้งสองเป็นสิ่งเดียวกัน

แต่พิจารณาจากแง่ที่ตรงกัน สิ่งสมมุติเป็นสิ่งที่ไม่มีการเกิด ไม่มีการดับ และเป็นสาระสำคัญของสิ่งทั้งหมด แต่โลกแห่งปรากฏการณ์ไม่มีความเป็นจริงในตัวเอง เป็นสิ่งสัมผัส คือ ต้องอาศัยสิ่งอื่นในการเกิดขึ้นและการดำรงอยู่ เป็นการมองสิ่งสมมุติโดยผ่านโครงสร้างทางสมอง จึงทำให้เห็นสิ่งสมมุติเป็นโลกแห่งปรากฏการณ์ไป ฉะนั้น ถ้าเราเข้าถึงสิ่งสมมุติ หรือบรรลุถึงนิพพาน เราก็จะเข้าถึงความเป็นจริง รู้ว่าทั้งสิ่งสมมุติ และสิ่งที่ปรากฏเป็นสิ่งเดียวกัน

2.5.4 วิธีการที่จะบรรลุถึงนิพพาน

เดรวาทเชื่อว่าถ้าเราตระหนักถึงบุคคลศูนย์ตา คือ ความไม่มีตัวตน เราก็จะบรรลุถึงนิพพานได้ แต่มหายานกล่าวว่า การตระหนักถึงบุคคลศูนย์ตาเท่านั้นยังไม่พอเพียงที่จะบรรลุถึงนิพพานได้ จะต้องตระหนักถึงธรรมศูนย์ตาคด้วย คือ นอกจากจะตระหนักถึงความไม่มีตัวตนแล้ว ยังต้องตระหนักถึงความไม่มีขันธ ชาติ และอายตนะอีกด้วย

จากการที่เดรวาทและมหายานมีทรรศนะไม่ตรงกันในเรื่องวิธีการที่จะบรรลุถึงนิพพาน จึงทำให้มีทรรศนะแตกต่างกันในเรื่อง การกำจัดอุปสรรคที่จะทำให้เราบรรลุถึงนิพพานด้วย คือ เดรวาทเชื่อว่านิพพานถูกซ่อนอยู่เบื้องหลังกิเลสตัณหาซึ่งมีอยู่ใต้เบื้องมาจากความเชื่อในเรื่องความมีอยู่ของตัวตน ฉะนั้นถ้าเราตระหนักถึงบุคคลศูนย์ตาได้ กิเลสตัณหาที่จะพลอยหายไปด้วย เราก็จะบรรลุถึงนิพพานได้ แต่ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ทั้งบุคคลศูนย์ตา และธรรมศูนย์ตาเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการบรรลุนิพพานตามทรรศนะของมหายาน ฉะนั้นอุปสรรคที่เป็นเครื่องกีดขวางมิให้เราบรรลุถึงนิพพานจึงมีทั้งตัวตน ขันธ ชาติ และอายตนะด้วย ฉะนั้นถ้าเรากำจัดความยึดมั่นในสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ไปได้ เราก็จะบรรลุถึงนิพพานได้

2.5.5 พระอรหันต์และพระโพธิสัตว์

เดรวาทถือว่าทุก ๆ คนควรจะแสวงหาและทำให้นิพพานประจักษ์แก่ตนเอง ทั้งนี้เพราะนิพพานเป็นเรื่องที่สอนกันไม่ได้ เป็นเรื่องเฉพาะบุคคลที่จะต้องบรรลุด้วยตนเอง ผู้ที่บรรลุถึงนิพพานได้เราเรียกว่าพระอรหันต์ แต่มหายานถือว่าวัตถุประสงค์

ของการบรรลุนิพพานนั้นหาใช่จะทำให้ดับทุกข์ให้แก่ตนเองเท่านั้นไม่ แต่จะองค์ารงคน เป็นพระโพธิสัตว์เพื่อช่วยชนสัตว์ที่เหลือทั้งหมดให้พ้นจากวงวัฏฏะเสียก่อน แล้วตนเอง จึงจะเข้าสู่นิพพานได้ ผู้ที่จะเป็นพระโพธิสัตว์ได้จะต้องมีบารมี 6 คือ ทาน ศีล ขันติ วิริยะ สมာธิ และปัญญา และจะองค์ารงคนเสียก่อน คือ มุทิตาภูมิ วิมลภูมิ ประภากริภูมิ อรรถจัสสมกัภูมิ ทุรขยาภูมิ อภิมุขีภูมิ ทูรังคมาภูมิ อจลภูมิ สารวมกัภูมิ และธรรมเมขภูมิ¹⁷

2.5.6 ตรีกาย

เถรวาทเชื่อว่าพระพุทธเจ้าทรงมีเพียง 2 กาย คือ ธรรมกาย ซึ่งหมายถึง พระพุทธวชิระที่พระองค์โคตรงสังสอนโปรดเวไนยสัตว์ อันได้แก่ พระคุณทั้งหลาย คือ พระมหาปัญญาคุณ พระมหาวิสุทธิคุณ และพระมหากรุณาคุณ ซึ่งเป็นคุณชาติแห่งการตรัสรู้ของพระพุทธองค์นั่นเอง และนิรมาดกายอันได้แก่พระวรกายของพระพุทธองค์ที่ประกอบด้วยชั้น 5 เหมือนคนทั่ว ๆ ไป

มหายานมีเพิ่มมาอีกหนึ่ง คือ สัมโลกกาย ซึ่งเป็นพระวรกายของพระพุทธองค์ที่ปรากฏให้เห็น เฉพาะหมู่พระโพธิสัตว์ เป็นทิพยภาวะที่มีรัศมีรุ่งเรืองแผ่ไปทั่ว ดังนั้นแม้จนกระทั่งบัดนี้พระโพธิสัตว์ก็ยังอาจเห็นพระพุทธเจ้าได้ในรูปของสัมโลกกาย พระองค์ยังคงสดับคำสวดของพุทธบริษัทอยู่ แม้พระองค์จะดับขันธปรินิพพานไปนานแล้วก็ตาม ฉะนั้นพระพุทธเจ้าในความคิดของมหายานจึงเป็นไปในลักษณะของพระผู้เป็นเจ้ามากกว่าที่จะเป็นคนธรรมดา ในหมู่นักอาจารย์ของมหายานเองก็ไม่มีใครไม่เห็นพ้องกันในเรื่องตรีกายนี้เท่าไรนัก เป็นเพียงมติของมหายานพวกหนึ่งซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมาก¹⁸

¹⁷Jaideva Singh, Introduction to Madhyamaka Philosophy

(Varanasi : Bharatiya Vidya Prakashah, 1968), pp.22 - 35.

¹⁸เสถียร โพธิ์นันทะ, ปรัชญามหายาน (พระนคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2499), หน้า 15 - 17.

2.5.7 พุทธเกษตร

พุทธเกษตร คือ โลกธาตุซึ่งเป็นที่อุบัติของพระพุทธรเจ้า เถรวาทยอมรับว่ามีโลกธาตุต่าง ๆ นอกจากโลกธาตุของเรา และมีพระพุทธรเจ้าเป็นจำนวนมากที่ไคร้สรุและปรินิพพานไปแล้ว และจะทร้สรุทอไปในอนาคต แต่เถรวาทไม่ไค้สอนถึงการตั้งปฐิฐานไปเกิดในพุทธเกษตร และไม่ไค้พรรณถึงความสุขต่าง ๆ ในทิพยภาวะในโลกธาตุอื่น

มหายานมีความเห็น เช่นเดียวกับ เถรวาทที่ว่าพระพุทธรเจ้า และพระโพธิสัตว์เป็นจำนวนมาก ถึงแม้ว่าพระพุทธรเจ้าไค้เสด็จปรินิพพานไปจากโลกชาตุนี้แล้ว เป็นเวลาทาสองพันห้าร้อยปี แต่ก็มีไค้หมายความว่า จะไม่มีพระพุทธรเจ้าในโลกชาตุนั้นๆ มหายานเห็นว่ามหาชนเป็นจำนวนมากที่ยังคงต้องการมีชีวิตอยู่อย่างเป็นสุข ยังไม่ยอมบรรลุนิพพาน มหายานจึงเสนอทรรศนะเกี่ยวกับพุทธเกษตรซึ่งเป็นดินแดนที่ไค้มีไค้ช่วยความสุข และสมบูรณคัยทิพยภาวะ ถ้าไค้รต้องการมีชีวิตอยู่อย่างเป็นสุข และบรรลุนิพพานไค้โดยสะดวก ผู้นั้นก็ควรที่จะตั้งปฐิฐานให้ไปเกิดในพุทธเกษตร พุทธเกษตรที่สำคัญและมีชื่อเสียงมากที่สุด คือ สุชาวดีพุทธเกษตรของพระอมิตายะ ทรรศนะในเรื่องพุทธเกษตรนี้เป็นที่พอใจของมหาชนเป็นส่วนมาก¹⁹

ดังกล่าวนั้นแล้วทั้งหมดจะเห็นไค้ว่า พุทธปรัชญาที่มีจุดเริ่มต้นตรงที่ยอมรับว่าชีวิตนี้เป็นทุกข์ และพระพุทธรเจ้าทรงพบวิธีปฏิบัติที่จะนำไปสู่ความดับแห่งทุกข์ อันไค้แก่ ทางประเสริรมีองค์ประกอบ 8 อย่าง คือ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมา-กัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ พุทธปรัชญามีลักษณะทั่ว ๆ ไปเหมือนกับปรัชญาอินเดียส่วนมาก คือ เป็นปรัชญาชีวิต เชื่อในกฎแห่งกรรม และเชื่อว่าการที่มนุษย์ของตคอยู่ใเมววงวัฏฏะก็เนื่องมาจากเมื่อวิชาทำให้ไม่รู้สภาพความเป็นจริง นอกจากนี้พุทธปรัชญายังแตกต่างจากปรัชญาอินเดียตรงที่ไม่ยอมรับ

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 18 - 20.

ความศักดิ์สิทธิ์ของคัมภีร์พระเวท และพุทธปรัชญาเห็นว่าทางสายวิมสุต 2 สาย คือ อัตถกถิลมถานุโยค และกามสุขัลลิกถานุโยค ไม่สามารถจะทำให้บรรลุมฤตยะได้ พระพุทธเจ้าจึงทรงเสนอทางสายกลางอันใดแก่ ทางประเสริฐมีองค์ประกอบ 8 อย่าง ดังที่โลกกล่าวมาแล้ว

ภายหลังจากการทำสังคายนาครั้งที่สองแล้ว เกิดความแตกต่างในทรรศนะ ความคิดเห็นที่นำไปสู่การแตกแยกออกเป็น 2 นิกายที่สำคัญในภายหลัง คือ เถรวาท (นิกายเสวตรวานติกะ และนิกายไวภาณิกะ) และมหายาน (นิกายมาชยมิก และนิกายโยคจาร) ก็ปรากฏชัดขึ้น ทั้ง 2 นิกายต่างกันตรงที่ว่า เถรวาทเคร่งในธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ แต่มหายานมีการเปลี่ยนแปลงคำสอนให้เหมาะสมกับกาลเทศะ จึงทำให้เป็นที่นิยมกันอย่างแพร่หลาย



ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย